

ТРУДОВА ПІДГОТОВКА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Григорій ТЕРЕЩУК,
Володимир ІОРЖЕНКО

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ «ТЕХНОЛОГІЯ»

Стаття присвячена проблемі обґрунтування засад особистісно-орієнтованого навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі вивчення змістових ліній освітньої галузі «Технологія» через застосування проектно-технологічного підходу та індивідуалізацію навчально-пізнавальної діяльності.

Традиційна система трудової підготовки, яка існувала в попередні роки у загальноосвітніх навчальних закладах, не забезпечувала комплексного розвитку особистості. Це було зумовлено існуючими тоді принципами формування навчальних планів і програм, що визначали зміст діяльності як учителя, так і учня.

Процес переосмислення методологічних і дидактичних засад трудової підготовки в загальноосвітній школі дав змогу науковцям прийти до висновку про необхідність формування системи варіативного змісту навчального предмета «Трудове навчання». Це дозволило спрямувати процес самостійної діяльності учнів у русло особистісно-орієнтованого навчання, створило можливості ширшого вибору різних способів перетворення оточуючих предметів у межах змістового поля технознавчої культури.

Мета статті — обґрунтування засад особистісно-орієнтованого навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі вивчення змістових ліній освітньої галузі «Технологія» через застосування проектно-технологічного підходу та індивідуалізацію навчально-пізнавальної діяльності.

За допомогою проектно-технологічного підходу, на якому ґрунтується змістове наповнення загальноосвітнього предмета «Трудове навчання», створені умови для розробки гнучкої блочно-модульної програми, що вибудовується тільки відповідно до структури проектної діяльності. Вибір об'єкта проектування у процесі навчальної діяльності залишається за учнем.

У навчальній програмі автори намагалися досягти автономності кожного блоку, що передбачає і дозволяє вчителю у широких межах варіювати, замінювати, модернізувати практично будь-який блок, а також приєднувати нові блоки й модулі до варіативної частини програми. На жаль, у змісті програми для 5–9 класів не всі пропозиції розробників проекту освітньої галузі «Технологія» і бачення навчального предмета «Трудове навчання» були враховані.

Однак нові підходи зрушили інертний освітній механізм у нашій державі з місця. Нині учню пропонується вибір об'єкта проектування і не нав'язується жорстке прив'язування до навчального процесу в класі. Це дає змогу учневі динамічніше, в індивідуальному темпі навчатися і виконувати етапи проекту, орієнтуючись на власні можливості і здобутки. Акценти змістились на самостійне і кооперативне учіння. Важливо, щоб навчальний матеріал допомагав самоосвіті (вміщував вказівки, рекомендації, коментарі, табличні відомості, діаграми), що дозволяє забезпечувати самостійне розуміння і засвоєння змісту навчального предмета. Спроби знайти особисто-орієнтовані технології навчання відбуваються навіть у професійній освіті, де складно відійти від жорстко структурованих вимог стандарту, освітньо-кваліфікаційних характеристик робітничих професій [4].

Проблема особистісно-орієнтованого навчання виникла майже на кожному етапі розвитку соціокультурного цивілізаційного процесу, навіть в епоху тотального запровадження грамотності радянської доби в Україні. Але ніколи таким актуальним не було питання індивідуалізації навчання, особистісної орієнтації, як зараз, коли від працівника вимагається високий професіоналізм, можливість гнучкого, адаптованого до швидкозмінних процесів у виробничій і соціокультурній діяльності навчання.

У процесі створення стандарту освітньої галузі «Технологія» проблема адаптування навчальної діяльності під вимоги сучасного етапного розвитку суспільства і виробництва постала дуже гостро. Процес визначення і розкриття змістових ліній цієї освітньої галузі окреслив коло питань, що визначили пріоритетним напрямком проблеми індивідуалізації навчання, особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, які можуть визначально поєднати масову загальноосвітню школу й інтереси кожної конкретної особистості з власним «Я». Таке тлумачення пріоритетності особистісно-орієнтованого навчання базується на Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа)» [1], де в останньому абзаці вступу, який фактично формулює основні, пріоритетні напрямки діяльності 12-річної загальноосвітньої школи, сказано: «Вектор шкільної освіти, *спрямовуючись у площину цінностей особистісного розвитку* (курсив наш — Г. Т., В. Ю.), варіативності і відкритості школи, зумовлює принципову необхідність переосмислення всіх факторів, від яких залежить якість навчально-виховного процесу, змісту, методів, форм навчання і виховання, системи контролю і оцінювання, управлінських рішень, взаємовідповідальності учасників навчально-виховного процесу» [1, 15].

Необхідність такого підходу до освітнього процесу в системоутворюючій освітній галузі «Технологія» визначено науковцями, зокрема О. М. Коберником [2], М. С. Корцем [3], В. К. Сидоренком [6], авторами цієї статті [7; 9] й іншими, котрі вказали на необхідність розробки змістового наповнення цієї освітньої галузі й загальноосвітнього предмета «Трудове навчання», враховуючи зміст стандарту сформульованого: «Основою реалізації змістових ліній є *проектно-технологічна та інформаційна діяльність* (курсив наш — Г. Т., В. Ю.), що інтегрує всі види сучасної діяльності людини: від появи творчого задуму до реалізації готового продукту. Проектно-технологічний підхід дасть можливість реалізувати варіативність у змісті трудової підготовки учнів» [1, 39].

Проектно-технологічний підхід до реалізації змістових ліній освітнього стандарту «Технологія» базується на особистісно-орієнтованій, індивідуальній діяльності кожного учасника навчального процесу і в класно-урочній системі навчання, що є основною, базовою для загальноосвітньої школи і принципово інших систем навчальної діяльності, які використовуються в навчальних закладах різних типів (наприклад Вальдорфська школа).

Таке тлумачення проектно-технологічної діяльності ґрунтується на працях наукової школи О.М. Коберника. Його науковий колектив відзначає особливу важливість особистісно-орієнтованого, індивідуалізованого змісту навчальної діяльності учнів на уроках трудового навчання.

Пріоритетним напрямком змісту проектно-технологічного підходу є його дослідницька сутність. Учня поступово готують до того, що будь-яка діяльність творення має підпорядковуватися досягненню кількох конкретно визначених цілей. Найбільш вагомими з них можна сформулювати так:

– учень повинен навчитися визначати, чи потрібна продукція, яку він збирається спроектувати і виготовити суспільству, чи знайде вона застосування вдома, у школі тощо, чи буде можливість її реалізувати;

– в учня має сформуватись оцінювально-якісне уявлення про те, чи не принесе запропонований ним спосіб діяльності шкоду оточуючим, природному середовищу та йому особисто. Це є елементом морального виховання молодого покоління;

– учень повинен усвідомлювати важливість знань про різні технічні об'єкти і технології перетворюючої діяльності, які з ними пов'язані, наприклад, знання про якісні, кількісні й економічні показники матеріалів, які він може використовувати для створення виробу, що проектується;

– учень має розуміти раціональність того або іншого способу обробки, їх економічну ефективність.

Отже, в зміст проектно-технологічного підходу закладений усвідомлений і творчий вибір учнем найбільш доцільних, оптимальних способів перетворюючої діяльності з великої кількості, доволі схожих за формою, але різних за сутністю методів з урахуванням можливих негативних наслідків і позитивних результатів. На це спрямована система і структура змісту освітньої галузі «Технологія» і загальноосвітнього предмета «Трудове навчання» для 12-річної школи. Саме цей зміст вкладається в сучасні інноваційні методики проектно-технологічного підходу.

Майже всі етапи проектно-технологічної діяльності дають можливість врахувати індивідуальні особливості навчальної діяльності і розвитку особистості учня. Виразно, чітко проглядаються різноманітні аспекти спрямованого впливу на розвиток творчого, дослідницького потенціалу учнів загальноосвітніх навчальних закладів в психолого-педагогічних працях.

Проектно-технологічна діяльність відрізняється від звичайної навчальної певними факторами. При роботі над проектом більшість учнів повинна вийти з усталеної дидактичної форми навчання, де основною, центральною фігурою є вчитель, який постійно відслідковує і корегує діяльність учня від початку до кінця. У разі вирішення завдань, пов'язаних з проектом, в учня є небезпека піти хибним шляхом, втрапити в глухий кут невизначеності тощо.

Проектно-технологічна діяльність під час вивчення предмета «Трудове навчання» чітко корелюється з загальнопсихологічним розумінням діяльності (Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв, О.К. Дусавицький, В.О. Моляко, В.В. Рибалка й ін.).

Важливість діяльнісного підходу обґрунтовує В.В. Рибалка, називаючи серед шести головних ознак діяльності особистості індивідуальність. Він визначає, що «індивідуальність, індивідуально-еволюційна, вітальна природа діяльності полягає в тому, що життєва енергія, вітальна сила, власне працездатність, динамічність людини забезпечується на рівні організму, індивіда, що і виступає фізіологічним джерелом самої діяльності, її процесуальності, яка соціально модифікується. ...Можна припустити, що в ідеальному плані діяльності особистості відбувається зустріч глибинних, зумовлених геномічно, й зовнішніх, соціально, культурно визначених тенденцій організації суто людських форм активності, тобто культуротворчої діяльності» [5, 448].

Підтвердження думки про необхідність індивідуалізації, особистісно-орієнтованих технологій навчання можна знайти в наукових роботах з інноваційної освітньої діяльності, що з'явилися останнім часом. Так, наприклад, у праці В.В. Хименця [8], в розділі «Сучасні інноваційні педагогічні технології», є параграф, повністю присвячений особистісно-орієнтованим технологіям навчання. У ньому розкриваються принципи і методи навчання, що зорієнтовані на особистісно-орієнтоване навчання. До принципів цього навчання автор відніс:

- принцип єдності цілей вихователів і вихованців у навчально-виховному процесі;
- принцип активності всіх учасників педагогічного процесу;
- принцип залежності процесу навчання від співвідношення готовності до самоосвіти і розвитку;
- принцип єдності інтелекту і почуттів;
- принцип особистісно-розвиваючого спілкування;
- принцип системного аналізу.

В цьому параграфі В.В. Хименець також визначає чотири компоненти змісту, які базуються на комплексному підході до визначення цілей освіти:

- інформаційний (знання фактів, понять, зв'язків, тенденцій);
- операційний (уміння: загальні, предметні, розумові);
- творчо-пошуковий (досвід творчо-пошукової діяльності);
- ціннісно-смісловий (досвід емоційно-ціннісних стосунків).

Вибір методів для особистісно-орієнтованого навчання не є випадковим, спирається на компоненти змісту і побудований на логічно-трансформаційній події — навчальній діяльності, зорієнтованій на засади осмислення учнями власної навчальної діяльності. Такими методами, на його думку, є:

- метод організації пізнавальної діяльності;
- метод організації практичної діяльності;

- метод організації творчо-пошукової діяльності;
- метод організації ціннісно-сислової діяльності учнів.

Всі ці принципи, компоненти змісту, методи побудови навчального процесу чітко лягають на завдання, змістові лінії і логіку проектно-технологічної діяльності, що відзначається чітко зорієнтованим змістом і знаннево спроможною парадигмою діяльності учня в системі особистісно-орієнтованого та індивідуалізованого способу навчальної діяльності й учіння учнів.

Орієнтація на особистісно-орієнтований зміст навчання передбачає спеціальні конструкції навчальних текстів, дидактичних матеріалів, форм контролю особистісного розвитку учня.

Процес засвоєння особистісно-орієнтованого змісту навчання з предмета «Трудове навчання», крім фундаментального інформаційно-довідкового матеріалу, повинен включати проблемно зорієнтовані відомості, невизначені ситуації. Навчальний матеріал має враховувати і включати у навчальну діяльність попередній суб'єктивний досвід учня та передбачати можливість його позитивного переосмислення.

Засвоєння змісту через оновлену методичну систему призводить до заміни групового організації засвоєння знань на індивідуалізовану, підсилює самовизначення цілепокладання у тих, хто навчається за проектно-технологічною методикою. Навчально-просторове середовище розширюється, стає відкритим.

Змінилось і позиціонування педагога. Роль вчителя все більше відходить від принципів суб'єкт-об'єктної взаємодії з учнем до суб'єкт-суб'єктної, трансформуючись у роль консультанта, наставника, вчителя у повному розумінні цього поняття. Тому функції учителя трудового навчання спрямовуються по-іншому. Він виступає в ролі не набридлого експерта, а того, хто конструктивно розглядає, спільно з учнем, позитивні і негативні позиції того чи іншого варіанта розробки і виготовлення проектного виробу. Якщо враховувати завдання діяльності вчителя, за ним залишається роль керівника і коректора дій учня, тому діяльнісний підхід у реалізації процедур, які виконує сам учень, є їх основою.

Особливістю навчальної роботи (психологічно виправдану) при проектно-технологічному підході є колективний аналіз ідеї або спільний пошук вирішення проблемної ситуації, розрахунок найбільш доцільного, раціонального варіанта тощо (що, як правило, не практикується при традиційній навчальній діяльності). Це дозволяє при колективному обговоренні абсолютно вільно виголошувати думку. При такому колективному способі використовується дуже особисто зорієнтований аспект людської діяльності — відстоювання власної, іноді індивідуальної думки. Тобто доводячи іншим свої переконання і бачення розвитку подій, учень водночас вчиться з повагою ставитись до думки інших, підхоплювати і розвивати ідеї, що були оприлюднені. Такий індивідуалістично-колективний парадокс є характерною ознакою психологічного феномена проектно-технологічної методики навчання з загальноосвітнього предмета «Трудове навчання»: одночасна індивідуалізація навчання (особистісно-орієнтоване навчання) і підсвідома адаптація до роботи у колективі.

Емоційно-вольова рівновага з оточенням і певний набір стратегій і тактик, які дозволяють знаходити вирішення нових проблеми, що виникають у процесі діяльності (як у матеріальному просторі, так й інформаційному), формуються поступово. Тому залежно від конкретного педагогічного бачення вчителя, котрий враховує індивідуальні особливості особистості учня і його уподобання, траєкторія навчальної діяльності, вимоги до неї можуть бути персоніфікованими. Фактично це є творчим тренінгом для розуміння власної індивідуальності, унікальності власного життєвого шляху і життя оточуючих, для особистості учня — усвідомленою зацікавленістю до життя і діяльності, спрямованістю на шлях, яким можна рухатись уперед, шукати, цікавитись, знайомитись, вивчати, досягати нове тощо.

Особливим пріоритетом суб'єкт-суб'єктної структури навчальної діяльності в процесі трудового навчання за проектно-технологічною методикою є те, що відбувається внутрішнє усвідомлення свого місця в навчальному процесі як в учня, так і в учителя. При цьому зростає гуманістична цінність самовизначення особистості у процесі вирішення особистісно-визначальних завдань. Заміна традиційної методики, що мала рецептивний характер, новими педагогічними технологіями, які є інноваційними, переміщення акцентів на саморегуляцію, самоуправління, самоконтроль та особисту активність тих, хто навчається, додатково

підтверджує необхідність розгляду природи освітньої системи через парадигму синергетичної міждисциплінарної теорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довідник учителя трудового навчання та креслення в запитаннях та відповідях / Упоряд. С. М. Дятленко, Б. М. Терещук, Н. Б. Лосина. — Харків: Ранок, 2006. — 608 с.
2. Коберник О. М. Компетентнісний підхід в технологійній освіті // Проблеми трудової і професійної підготовки: Наук.-метод. збірник / Під ред. В. В. Стешенка. — Слов'янськ: СДПУ, 2008. — Вип. 12. — С. 9–16.
3. Корець М. С. Наукові основи структурування змісту технічної підготовки // Проблеми трудової і професійної підготовки: Наук.-метод. збірник / Під ред. В. В. Стешенка. — Слов'янськ: СДПУ, 2008. — Вип. 12. — С. 23–28.
4. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. — М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. — 512 с.
5. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології: Навч. посібник. — К.: ПППО АПН України, 2006. — 530 с.
6. Сидоренко В. К. Проектно-технологічний підхід як основа оновлення змісту трудового навчання школярів // Трудова підготовка в закладах освіти. — 2004. — № 1. — С. 2–4.
7. Терещук Г. В. Трудове навчання і виховання сьогодні втрачає й здобутки // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. — 2007. — № 8. — С. 3–6.
8. Хименець В. В. Інноваційна освітня діяльність. — Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІПО, 2007. — 364 с.
9. Юрженко В. В. Формування у майбутніх вчителів технологічної освіти знаннєво-способового підходу до викладання змісту освітньої галузі «Технологія» // Освітня об'єкти: реалії та перспективи: Зб. наук. праць / Н. Т. Тверезовська (голова) та ін. — К.: ПТО, 2007. — № 3 (3). — С. 70–75.

Андрій ТЕРЕЩУК

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В статті розглядаються проблеми трудової підготовки української молоді у зв'язку з можливими перспективами розвитку технологічної освіти в Україні. Визначено основні завдання технологічної освіти та шляхи їхнього розв'язання в руслі сучасних педагогічних інновацій.

Сучасна технологічна освіта орієнтована на розвиток та вдосконалення технологічних процесів, осучаснення виробничих стосунків, до яких включаються інформаційно-комунікаційні та інші прогресивні засоби і технології виробництва. Таке майбутнє для освіти є невизначеним, оскільки швидкий розвиток світових технологій випереджає зміст шкільних програм, які потребують постійних змін швидше, ніж учні завершують шкільне навчання.

Шкільна практика та результати наукових досліджень переконують, що наявність лише знань не є ознакою професійно успішної людини. Існує необхідність у побудові такої моделі навчання, за якої домінуючим буде розвиток учнів, коли випускники загальноосвітньої школи зможуть адекватно оцінювати нові обставини та самостійно формувати стратегію подолання проблем, знаходити рішення в нестандартних ситуаціях. Такий діяльнісний підхід передбачає набуття учнем мінімального досвіду у використанні знань та вмінь під час вирішення практичних завдань наближених до життєвих реалій певної галузі людської діяльності. Найбільший потенціал для реалізації такої освітньої моделі серед навчальних предметів має трудове навчання.

Разом з тим необхідно переглянути зміст і модель технологічної освіти, яка склалась за останні десятиріччя. Це зумовлено тим, що швидкий розвиток технологій змінює смислове наповнення виробничої діяльності людини. У створенні продукту акценти зміщуються від матеріальних об'єктів до інтелектуальної власності та сфери обслуговування. Відповідно сучасний роботодавець ставить більш високі вимоги до фахівця будь-якої галузі виробництва, що формує якісно нові завдання перед вітчизняною освітою.

Метою статті є визначення та обґрунтування завдань, що обумовлюють перспективи технологічної освіти в Україні.